

Civilizația lecturii

Almanahuri și foi ocazionale

de Lucian-Vasile Szabo

Biblie și afaceri

Arta tipografică, înseamnând, de fapt, industria cărții și gazetelor, se va dezvolta în Europa și prin nenorocul de care a fost urmărit Johann Gutenberg ca om de afaceri, în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Maestrul a împrumutat diverse sume pentru a investi în punerea în practică a procedeelelor tipografice și s-a asociat cu persoane lipsite de răbdare. A avut procese, iar cel din noiembrie 1455 l-a ruinat. Creditorii săi i-au luat atelierul cu tot inventarul. Calfele s-au răspândit în lume, unde au pus în practică cele învățate, inovând pas cu pas în acest domeniu. Apariția unui număr mare de ateliere tipografice a făcut ca producția de carte să crească. Bibliile și alte cărți religioase au fost primele imprimate, stabilindu-se astfel și o tradiție, și o procedură de lucru. Tirajele nu erau foarte mari. Celebra *Biblie a lui Gutenberg*, *Biblia cu 42 de rânduri*, a fost tipărită, între anii 1452 - 1455, în 200 de exemplare¹. Era însă un progres enorm față de cărțile multiplicare prin copierea de mână, plus că lucrările tipărite se remarcă prin suplețe și uniformitate.

S-au folosit aceste oportunități oferite de tipar, mai ales că și înainte existase o presiune pentru redactarea unor documente pentru reglementarea unor probleme patrimoniale (de avere) ori de transmitere și conservare de cunoștințe. Erau însă necesare informații despre diferite stări de lucruri: mersul bățăliilor, starea recoltelor, alte probleme economice. În aceste condiții, cei interesați să primească astfel de informații le vor solicita, iar adesea vor plăti pentru ele. Știrile vor circula din port în port și din oraș în oraș, negustorii și alți reprezentanți ai burgheziei incipiente fiind promotori zeloși: „Mai ales din Germania și Italia, din marile centre de afaceri pornesc informații referitoare la situația economică și politică. Ele sunt adunate și copiate în mare viteză de către scribi, care le reproduc apoi în 100, 200, 300 de exemplare; la Veneția sfârșitului de secol XV

acestea vor primi numele de *avvisi*, iar în Olanda – *zeytungen*”². În *zeytungen* recunoaștem forma *zeitung*, adică denumirea în germană pentru ziar. La *avvisi* se va referi și Pierre Albert, care le va lega de marele centru comercial Veneția, încadrându-le în clasa mai largă de „*nouvellistes (menanti, în Italia)*”³.

Apariția posibilității de imprimare serializată va duce repede la tipărirea unor lucrări variate. În afară de cărțile religioase, tipografia se vor orienta repede către produse ale culturii populare, înțeleasă aici drept cultură de masă. În acest cadru, analiza se orientează în două direcții, adică spre formă și conținut. Publicul (cât era, căci mulți nu știau să scrie și să citească!) solicita istorii eroice, fapte ale cavalerilor, povești de dragoste, crime și războaie sângeroase, apariția de comete ori alte fenomene astronomice și meteorologice marcante, invazii ale dușmanilor, apariția unor molime, cutremure, adică întâmplări reale sau pornind de la evenimente ce puteau fi atestate, însă care erau „înflorite”, adaptate masiv. Inițial, narațiunile de acest tip se transmiteau pe cale orală. Istorisirile se făceau, în cea mai mare parte, în locurile clasice de întâlnire: la han, în târguri și piețe, în taberele mili-tare sau la hramurile unor biserici. De aici, erau duse prin sate, unde erau repovestite în case ori în locurile de întâlnire ale

¹ Elisabeth Geck, *Gutenberg și arta tiparului*, București, Editura Meridiane, 1979, p. 41.

² Jean-Nöel Jeanneney, *O istoria a mijloacelor de comunicare*, Iași, Editura Institutul European, 1997, p. 20.

³ Pierre Albert, *Istoria presei*, Iași, Editura Institutul European, 2002, p. 12.

comunității locale. Foile tipărite au început să fie căutate, deoarece ofereau o sinteză a unor astfel de istorii, iar faptul că erau imprimate le da pres-tanță și le sporea doza de credibilitate. În același timp, vor determina o sporire a celor dornici să învețe să citească, ceea ce nu e de neglijat.

Primele reguli de paginare

Primele foi tipărite sunt identificate cu termenul de *ocazionale*. Ca formă, ele puteau fi tipărite doar pe o față a colii de hârtie, având numai text, text în chenar ori o redare cu elemente grafice în text ori pe margine. Mai eficiente erau foile imprimate pe ambele fețe, situație în care ne apropiem de formatul filei de carte și al paginii de publicație așa cum sunt cunoscute în prezent. Următorul pas, făcut repede de meșterii tipografi, va fi cel de a concepe ocazionale ce se puteau plia. Primele au apărut tipăriturile cu două file și patru pagini. Îndoite la mijloc, pe înălțime, au dat coala tipografică. Pentru realizarea lor, a fost nevoie ca șiful, forma fixă cu zaț (*zaț* este cuvântul care denumește materialul tipografic din șif, adică literele metalice adunate sub forma cuvintelor, a semnelor de punctuație și a spațiilor albe, adunate în propoziții, fraze și paragrafe, adică în texte) din presa de tipărit să fie dublat. Se obțineau astfel două pagini din publicația dorită. Lucrurile nu sunt simple, iar meșterii au înțeles și fixat de timpuriu o regulă de aur a artei tipografice: montajul încrucișat al paginilor. Și editorii de azi își bat capul cu acest sistem, dacă nu e înțeles cum trebuie. Cum decurgeau lucrurile: pentru a realiza o lucrare de patru pagini, adică o coală de hârtie cu două file tipărite față-dos, în două șifuri alăturate se puneau zațul pentru pagina 1 și pentru pagina 4. Se imprima o față, iar coala era pusă la uscat, iar apoi

depozitată în teancuri. Se pregăteau formele pentru paginile 2 și 3, iar la montajul șifurilor în presă în stânga cădea întotdeauna pagina 3, în timp ce pagina 2 venea în dreapta. Se imprimau colile și pe partea inversă și se puneau la uscat. Când se pliau, cu pagina 1 prima, cum e și normal, se realiza succesiunea logică a continuării textului și lecturii, în ordinea paginilor. Principiul era valabil și pentru lucrările tipografice mai mari, cele de 8 sau 16 pagini. La lucrările care depășeau 16 pagini (la carte) sau 8 pagini (la gazete) se lucra, de obicei, cu mai multe coli tipografice. Din îmbinarea lor rezultă volumele și ziarele așa cum le cunoaștem astăzi.

Privilegii și cenzură

Progresul anevoios în domeniul tipografic a fost dublat de barierele administrative puse de reprezentanții guvernelor și ai bisericii. Desigur, și Gutenberg, ca mulți alți artizani, a preferat să țină secrete invențiile sale, tocmai pentru a trage foloase materiale de pe urma lor. Când însă procedurile se vor extinde la scară europeană și vor începe să circule ocazionalele, autoritățile se vor sesiza și vor pune condiții. Tipăriturile vor sta multă vreme sub control bisericesc, clericii având rolul de cenzori. Adesea, tipografiile vor fi puse cu totul sub autoritatea bisericii ori vor fi interzise definitiv, cum se va întâmpla în statele cu regimuri absolutiste (Rusia țaristă fiind cel mai bun exemplu). În țările cu regimuri mai deschise, tipografia și editorii vor avea nevoie de încuviințări oficiale pentru a-și desfășura activitatea, ceea ce înseamnă un control, uneori destul de riguros. Licențele se acordau ca privilegii, mai ales contra cost: „Sub forma privilegiului absolut, bunăoară, întâlnim privilegiul de autor (exclusivitatea de a scrie despre o anumită temă/subiect – vezi Veneția, 1469), privilegiul de editor (dreptul exclusiv de a publica ziare, cărți, reviste etc.), privilegiul de tipograf (exclusivitatea de a deține mijloace de imprimare), precum și privilegiul de librar și de reprezentare (exclusivitatea de a monta o anumită creație dramatică)⁴. Controlul se mai făcea prin numărul limitat de brevete și licențe, dar și prin instituirea unei autorizații. Aceasta se acorda în condiții stricte și putea fi retrasă la cea mai mică abatere. În documentul de autorizare erau cuprinse condițiile pe care tipograful, editorul de publicații sau librarul era obligat să le respecte, pentru a nu aduce prejudicii monarhului, nobililor, bisericii și moralei publice⁵.

⁴ Marian Petcu, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 13.

⁵ *Ibidem*, p. 14.